

بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر نقش اجتماعی بانوان شهر قزوین با تکیه بر بیانیه

گام دوم انقلاب

حمیده امینی^۱

سیده بتول هاشمی^۲

مرضیه مظفر نیکو^۳

استاد راهنما

طاهره امینی^۴

مدرسه علمیه ایمانیه

استان قزوین

زمستان ۱۳۹۹

^۱. استاد حوزه طلبه سطح سه، تفسیر و علوم قرآن . ۰۹۱۹۶۵۹۸۰۸۲

^۲. استاد حوزه، کارشناسی ارشد، تفسیر و علوم قرآن ۰۹۱۹۷۴۵۴۳۷۲، ایمیل: s12.hashemi@gmail.com

^۳. طلبه سطح سه تفسیر و علوم قرآن ۰۹۱۹۱۸۹۸۰۸۸

^۴. استاد راهنما، کارشناسی پژوهش صدا و سیما

چکیده

پژوهش حاضر براساس یکی از راهبردهای اساسی بیانیه گام دوم انقلاب مبنی بر «لزوم شناخت درست گذشته برای برداشتن گام‌های استوار در آینده» و به روش «تاریخ شفاهی» و با انجام مصاحبه عمیق با ۵۸ نفر از بانوان فعال و اثرگذار در دوران انقلاب و دفاع مقدس قزوین انجام شده است که به بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر چگونگی و نحوه حضور اجتماعی-سیاسی زنان قزوینی در عرصه‌های مختلف، تبیین نقش آنان در سال‌های مبارزه با رژیم پهلوی و جبهه‌های جنگ، شناسایی چهره‌های شاخص بانوان انقلابی، جمع‌آوری خاطرات آنان و تبیین ارزش‌ها و هنجره‌های بانوان قزوینی در آن سال‌ها با تکیه بر شاخص‌های بیانیه گام دوم انقلاب از قبیل: به اوج رسانیدن مشارکت مردمی، افزایش معنویت در فضای عمومی جامعه، ایستادگی در برابر مستکبران جهان‌پرداخته شده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد آرمان‌های انقلاب اسلامی در حضور اجتماعی-سیاسی زنان قزوینی در قالب فعالیت‌های انقلابی، جهادی در کنار پایبندی به ارزش‌ها و تکالیف دینی، تغییر نگرش خانواده‌های مذهبی در تحصیل علم توسط بانوان، اشتغال بانوان در حوزه‌های آموزش، بهداشت، فرهنگ و هنر در قالب حمایت‌های عاطفی و امدادگری تاثیر چشمگیری داشته است.

کلیدواژه‌ها: انقلاب، بانوان، بیانیه گام دوم، دفاع مقدس، قزوین،

مقدمه

بیانیه نسبتاً مفصل «گام دوم انقلاب» که توسط رهبر انقلاب در ۲۴ بهمن‌ماه منتشر شد؛ یک مانیفست تمام و کمال برای ۴۰ سالگی انقلاب است؛ از این جنبه، «افتخار به گذشته» و «امید به آینده» دو رکن اصلی بیانیه هستند که نشان دهنده «ثبات گفتمانی» پس از قریب به شصت سال نجواهای انقلابی توسط امام و شاگردان حقیقی او تا امروز است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران یکی از مسائلی که به شکلی جدی مورد بحث و توجه افکار عمومی ایران و جهان قرار گرفت موضوع «زن» بود. انقلاب اسلامی در فضایی به پیروزی رسید که مکاتب گوناگون و ایدئولوژی‌های سکولار مدرن هر یک به فراخور مبانی و جهت‌گیری‌های خود نگاهی خاص به مقوله‌ی زن را ترویج می‌کرد و فرهنگ عمومی جوامع مختلف تحت تأثیر این نگاه‌ها ساخته می‌شد.

کیفیت و کمیت مشارکت زنان در رویدادهای سرنوشت‌ساز تاریخی، از جمله جنگ‌ها، متأثر از وضعیت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع است اما برای پژوهشگر اجتماعی، گاه نسبت متناقض این مشارکت با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی به مرزی می‌رسد که به عنوان پدیده‌ای منحصر به فرد در مطالعات اجتماعی و سیاسی موضوعیت می‌یابد. از جمله این پدیده‌ها «انقلاب و ۸ سال دفاع مقدس در ایران» بود که به عنوان رویدادی تعیین‌کننده در سرنوشت تاریخی ملت ایران، مصادقی از مشارکتی متفاوت و متناقض برای برخی از اقتضای جامعه از جمله زنان، با الگوهای مرسوم اجتماعی و فرهنگی را آشکار کرد.

«تا اواخر دهه چهل، دو گفتمان رقیب در زمینه فرهنگی و سیاسی، زن را بسان سوژه‌ای تعین یافته، مبتنی بر جسمانیت‌ش موضع اعمال قدرت سیاسی و مذهبی بر می‌ساختند. گفتمان سنتی حضور و نمایش تن زن را در عرصه عمومی به معنای رواج فساد و انحطاط اخلاقی و دینی جامعه می‌دانست و بر پوشیدگی و غیبت آن از عرصه عمومی حکم می‌کرد. در مقابل گفتمان مدرن تن زن را در پیوند با دال

ترقی و تمدن مفصل‌بندی کرده بود و حضور و نمایش آن را نماد آزادی، برابری و رفع تبعیض از وی در جامعه مترقی تعبیر می‌کرد.^۱

به موازات شکل‌گیری زمینه‌های نارضایتی از رژیم پهلوی در دهه چهل و مرکزیت یافتن واژگونی نظام سیاسی و سپس تعیین نقش روحانیت شیعه و رهبری امام خمینی رحمه‌الله علیه و نقصان‌های سایر جریان‌های انقلابی، زمینه برای گسترش فرهنگ شیعه و گفتمان انقلاب اسلامی در جامعه فراهم آمد صفاتی چون مسئولیت اجتماعی، خودآگاهی، استقلال و انتخاب‌گری، بازاندیشی دینی و شجاعت، از سوی نیروهای انقلابی فارغ از جسمانیت بازآفرینی گردید. این بازتعریف‌ها بهنوبه‌ی خود توانست تعداد زیادی از زنان را صرف‌نظر از پایگاه‌های طبقاتی و گرایش‌های سیاسی به عنوان کارگزاری خلاق و مسئول در تعیین سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود و جامعه وارد عرصه‌ی مبارزه نماید که نمادی سنتی یعنی حجاب را به عنوان سمبول مبارزه برگزیده بود.

گفتمان انقلاب اسلامی برخلاف دو گفتمان پیشین خویش یعنی گفتمان‌های سنتی و مدرن، باعث جذب و مشارکت سیاسی زنان در عرصه‌ی اجتماعی-سیاسی قبل و بعد از انقلاب و در دوران دفاع مقدس در سراسر ایران گردید و به تبع آن زنان قزوین نیز پا به عرصه مبارزه نهادند و با نقش‌آفرینی در صحنه‌های انقلاب و جنگ الگویی از زن ایرانی مسلمان را برای آیندگان به یادگار گذاشتند.

بیان مسئله

انقلاب اسلامی ایران در حالی قدم به دهه‌ی پنجم حیات خود نهاد که که دگرگونی بنیادین در جهان‌نگری انسان مدرن در حال روی دادن است، در چنین شرایطی رهبر انقلاب با صدور «بیانیه‌ی گام دوم انقلاب» و برای ادامه‌ی راه، به تبیین دستاوردهای چهار دهه‌ی گذشته پرداخته و توصیه‌هایی اساسی نیز برای آینده دارند.

ایشان اشاره‌ای تلویحی به این امر داشته اند که: «برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت. اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت.»

^۱. نیکخواه، از سوژه‌جنسی تا سوژه‌انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی ، ص ۱۶۷.

پس یکی از سرفصل‌ها و توصیه‌های اساسی ایشان در گام دوم انقلاب، خودآگاهی تاریخی است. خودآگاهی نسبت به جایگاه انقلاب و کاری که در عالم کرد و تبیین مسیری که از صفر و در خلاف جهت حریان حاکم بر جهان دور افتاده از تعالیم انبیا، و با وجود دشمنی‌های متعدد و مختلف، طی کرده است. مسیری که ملت اسلامی ایران برگزیده است، یعنی مسیر تحقق اراده‌های الهی در زمین و ادامه‌ی راه پیامبران و مقدمه‌سازی برای ظهرور، با ایثار و فداکاری تعداد زیادی از بندگان مخلص خدا به موقف کنونی رسیده است. در این مسیر سهم و مشارکت بانوان این مرز و بوم غیر قابل انکار است.

موضوع مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی- سیاسی یکی از موضوعات مهم مطالعات علوم اجتماعی است. این امر زمانی تشدید می‌شود که بخواهیم این امر را در بستری انقلابی بررسی نماییم. «اگر انقلاب را تحولی بنیادین تعریف کنیم مبتنی بر مشارکت وسیع مردم و آرمان‌ها، ارزش‌ها و اندیشه‌های جدید است که به دگرگونی ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه منجر می‌شود.»^۱ از جمله ویژگی‌های برجسته و مهم انقلاب اسلامی، حضور گسترده افراد و طبقات مختلف اجتماعی در آن بود، امری که به طرز بی‌سابقه‌ای در حضور زنان تبلور یافت. شکل‌گیری و گسترش گفتمان انقلاب اسلامی و تفوق آن بر دو گفتمان سنتی و مدرن، در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ باعث جذب و متعاقباً مشارکت سیاسی زنان در عرصه‌ی اجتماعی- سیاسی ایران گردید.

«جنگ بی تردید شگفت انگیزترین پدیده اجتماعی است.»^۲ که بار اصلی و هزینه‌های انسانی، عاطفی و اقتصادی این دو بر دوش جامعه است.

قرآن مجید می‌فرماید: «وَ لَوْلَا دَفَعَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ»^۳ یعنی: و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند زمین را فساد فرا می‌گیرد.

جنگ ایران و عراق یکی از شدیدترین منازعات پس از جنگ جهانی دوم به شمار می‌آید.^۴ مشارکت و حضور زنان ایرانی در جنگ ایران و عراق در حکم تجربه جدیدی در مجموعه مشارکت‌های مردمی و به مثابه پدیده کم سابقه‌ای در طول تاریخ ایران محسوب می‌شود.

^۱. نیکخواه، از سوژه جنسی تا سوژه انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی ، ص ۱۵۲.

^۲. بوتول، گاستون ، جامعه شناسی جنگ، مترجم: هوشنگ فرخجسته، ص ۸۵.

^۳. بقره: ۲۵۳.

^۴. اس. لوی، جک، فروئیچ، مایک علل وقوع جنگ ایران و عراق، مترجم: یعقوب نعمتی وروجنی، ص ۱۷۶.

محدودیت‌های تحقیق:

از مهمترین محدودیت‌ها در انجام تحقیق چالش‌هایی از قبیل خودسансوری زنان، خاطرات دستخورده، جای خالی تفکر زنانه در خاطرات زنان و بی‌میلی زنان به بازگو کردن خاطراتشان بود که به این موارد تأثیر گذر زمان بر ذهن و فراموشی خاطرات، از بین رفتن یا مخدوش شدن آثار و استناد، محدودیت یافتن و یا دسترسی به آمار دقیق و منابع و نهادها و ... نیز می‌توان اضافه کرد.

فهرست منابع

كتاب

- ۱- اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان قزوین، به قول پروانه‌ها: خاطرات زنان امدادگر قزوین(كتاب زهرا همافر)، تهران: نشر صریر: ۱۳۹۶، ش.
- ۲- اس. لوی، جک، فروئیچ، مایک علل وقوع جنگ ایران و عراق، مترجم: یعقوب نعمتی وروجنی، نگین ایران: فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس، سال دهم، شماره سی و هفتم، ۱۳۹۰، ۵، ش.
- ۳- اسماعیلی درکه، ولی‌الله، نقش زنان در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، اصفهان: چشم ساعی، ۱۳۹۵، ش.
- ۴- بوتول، گاستون، جامعه‌شناسی جنگ، هوشینگ فرخجسته، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴، ه، ش.
- ۵- داود الموسوی، سیده زهرا، اگر نبودند... نقش نظامی و پشتیبانی زنان استان سمنان در هشت سال دفاع مقدس، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس ۱۳۹۷، ه، ش.
- ۶- طهماسبی، سasan(۱۳۸۵). نقش زنان در نهضت امام خمینی(ره)، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵.
- ۷- فضلی، رضا(۱۳۹۷). راست قامتان عشق، قزوین: مینودر
- ۸- فضلی، رضا، امینی، طاهره(۱۳۹۵). احرام سرخ، قزوین: فحوای دانش.
- ۹- مراد حاصلی خامنه، اعظم(۱۳۸۶). تاریخ شفاهی مبارزات سیاسی زنان مسلمان ۱۳۴۲ - ۱۳۵۷، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ۱۰- موسوی، سیده زهرا، طحان مریم(۱۳۹۵). نوعروس، قزوین: صریر.
- ۱۱- نیکخواه قمصری، نرگس، هلالی ستوده، مینا (۱۳۹۲). از سوژه جنسی تا سوژه انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی، دو فصلنامه علمی- پژوهشی مجله مطالعات اجتماعی ایران، مقاله ۷، دوره ۷، شماره ۳.
- ۱۲- نیکنفس، شفیقه سادات؛ صالحی فشمی، پیمانه؛ محمد لو، رؤیا؛ آزاده، فهیمه؛ نورائی نژاد، فاطمه (۱۳۹۲). شیوه‌نامه تاریخ شفاهی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، معاونت اسناد ملی.

۱۲- یارمحمد توکلی، مریم (۱۳۹۳). *تاریخ شفاهی، روش و یا ابزار تحقیق کیفی، مجموعه مقالات روش‌های تحقیق کیفی در پژوهش‌های اجتماعی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

مقالات

- ۱۴- آزادبخت، حمید (۱۳۹۵). *نگاهی به شخصیت سیاسی زن ایرانی در جغرافیای سیاسی پس از انقلاب ۵۷*، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال دوم، شماره ۶.
- ۱۵- اراضی، صغیری (۱۳۸۴). *انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر نظریه‌های علوم اجتماعی*، مجله معرفت، ش ۹۸، ص ۹۱-۹۹.
- ۱۶- پژوهشکی، محمد و همکاران (۱۳۷۹). *انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن (ویراست سوم)*، قم: انتشارات معارف.
- ۱۷- پناهی، محمدحسین (۱۳۸۵). *تئوری انقلاب و انقلاب در تئوری (تأثیر فرهنگی انقلاب اسلامی ایران بر نظریه‌های انقلاب)*، مجله سوره شماره ۳۰.
- ۱۸- توکلی، فائزه (۱۳۸۹). *رویکردها و روش‌شناسی تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی، هفتنه‌نامه تاریخ شفاهی*، شماره ۱۳.
- ۱۹- حسینجانی میانده‌ی، سعیده (۱۳۹۲). *نقش زن ایرانی در گذار تاریخ*، ماهنامه اطلاعات حکت و معرفت، سال هشتم، شماره ۲.
- ۲۰- حیدری، حسن، ابراهیمی نسب، یوسف (۱۳۸۹). *جایگاه زن در گذار تاریخ و سیری در حقوق آن*، فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، سال دوم. شماره پنجم.
- ۲۱- خرمشاد، محمدباقر (۱۳۸۳). *بازتاب انقلاب اسلامی ایران در نظریه‌های انقلاب: تولد و شکل‌گیری نسل چهارم تئوری‌های انقلاب*، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۳.
- ۲۲- خزایی، سعید، مطهری نژاد، سید مجید (۱۳۹۴). *بازمعرفی هستی شناختی و معرفت شناختی مناسب انقلاب اسلامی در گذار از مدرنیته اسلامی به‌سوی تمدن زمینه‌ساز و باستانه‌های سیاستی برآمده از آن*، فصلنامه علمی - پژوهشی مشرق موعود، سال نهم، شماره ۳۴.
- ۲۳- ربیع نتاج، سید علی‌اکبر، روح‌الله زاده اندواری، عالیه (۱۳۸۹). *حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات*، فصلنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره ۶.

- ۲۴- روحانی مشهدی، فرزانه (۱۳۹۳). نقش اجتماعی زنان در مقایسه با مردان: از نگاه قرآن و روایات، فصلنامه علمی- پژوهشی زن در فرهنگ و هنر، دوره ۶، شماره ۴.
- ۲۵- سلیمان، خدا مراد (۱۳۷۹). زن در گذر تاریخ، فصلنامه فرهنگ کوثر، شماره ۴۲.
- ۲۶- شاهدی، سامرہ، فرجودی، محمدعلی (۱۳۸۹). جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و جامعه، سال اول، شماره چهارم.
- ۲۷- شایگان، فریبا، مسیگل، میترا (۱۳۹۵). جریان شناسی سیاسی و فرهنگی دو دهه قبل از انقلاب اسلامی: غلبه فرهنگ سیاسی شیعه، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۴۴.
- ۲۸- فاضل، محمد (۱۳۸۷). نگاهی به شخصیت و حقوق زن در اسلام و سایر ملل، مجله رواق اندیشه، شماره ۲۱.
- ۲۹- کاظمی، محسن (۱۳۸۶). لايهای متون تاریخ شفاهی، مجله زمانه (ماهنامه اندیشه، تاریخ و فرهنگ)، شماره ۶۴.
- ۳۰- معموری، علی، خوش سخن مظفر، زهراء (۱۳۸۹). بررسی تاریخی جایگاه زن در جاهلیت و قرآن با توجه به آیه ضرب، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره ۶.
- ۳۱- نساجی زواره، زهراء (۱۳۸۴). منزلت زن از اعصار گذشته تا انقلاب اسلامی، ماهنامه پاسدار اسلام، شماره ۲۷۹.
- ۳۲- مظاہری، ابوذر (۱۳۸۴). تأثیر انقلاب اسلامی بر نظریه پردازی انقلاب، مجله معرفت، شماره ۹۰.
- ۳۳- ملکوتیان، مصطفی (۱۳۹۴) نگرشی به نظریه‌های انقلاب و نقد و ارزیابی آن‌ها، دو فصلنامه علمی تخصصی تحول در علوم انسانی، مقاله ۷، سال دوم، شماره ۴.
- ۳۴- موسوی، منصور، سمیه، عباسی (۱۳۹۳). نگاهی به موقعیت زنان ایران در دوره پهلوی از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۳۲ ش، پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره اول.
- ۳۵- نصیری، حلیمه (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی برخی از مسائل زنان در اسلام، مسیحیت و یهودیت، دو فصلنامه علمی تخصصی مطالعات پژوهشی زنان، سال دوم، شماره ۳.
- ۳۶- واحد فرهنگ و مطالعات پایداری حوزه هنری استان قزوین (۱۳۹۲). پرونده‌ای پیرامون انجمن زینب کبری (سلام الله علیها)، سوره قزوین، شماره ۴، ویژه‌نامه انقلاب اسلامی استان قزوین.

تحقیق

- ۳۷ امینی، طاهره(۱۳۹۷). تاریخ نگاری نقش زنان شهر قزوین در پیروزی انقلاب اسلامی، قروین: صدا و سیمای مرکز قزوین.

-۳۸ امینی، طاهره(۱۳۹۵). زندگی‌نامه شهیده رقیه رضایی(شهید شاخص کشور در سال ۹۵)، قزوین: صدا و سیمای مرکز قزوین.

ایشتو نتی